

УДК 32:316.75

Л. О. Ануфрієв, проф., зав. каф.

Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова, кафедра політології

ДО ПИТАННЯ ПРО ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПОЛІТИКИ ТА ІДЕОЛОГІЇ

У статті розкривається проблема загального й особливого в політиці та ідеології. Підкреслюється прагматизм цього взаємозв'язку. Головний висновок – політика є унікальне зосередження та синтез найрізноманітних типів і форм суспільної діяльності, а ідеологія – інтелектуальне знаряддя впровадження існуючого певного соціального устрою чи його зміни.

Ключові слова: політика, ідеологія, програми, ідеологічний тоталітаризм, деідеологізація, нове мислення, політичні конфлікти, світогляд, наукові основи політики, мораль, боротьба протилежностей.

Проблема загального й особливого в політиці та ідеології без перебільшення неосяжна. У цьому дослідженні порушуються лише деякі важливі, на думку автора, аспекти проблеми та особливо прагматизм цієї взаємозалежності.

Якщо кількома фразами пояснити суть взаємозв'язку політики та ідеології, то це виглядатиме наступним чином.

Політика за своєю суттю є унікальним зосередженням та синтезом найрізноманітніших типів і форм суспільної діяльності. Тут сходяться найбільш тонкі духовні струмені, їй властиві.

Ідеологія є інтелектуальним знаряддям впровадження існування певного соціального устрою чи його зміни, певної лінії політичного дійства.

Якщо війну визначають як продовження політики нетрадиційними засобами, то поняття політики можна визначити як продовження світоглядних настанов та програм, що виражають домагання різних груп суспільства, національні та державні інтереси: сутність цього продовження полягає в його активному, владному втіленні в життя.

Для політики ідеологія не просто засіб реалізації її цілей, але й засіб її існування, її духовний та моральний фундамент та джерело, з якого вона черпає глибокий сенс своїх цілей та завдань. Втрачаючи ідеологічну основу, політика втрачає і надихаючу її ідею та перетворюється в пусте політиканство, у політичну гру, в «мистецтво ради мистецтва» та, врешті-решт, у політичний авантюризм.

З тієї точки зору, про політику в українському суспільстві, то відверто слабкий її вплив на вирішення загальних економічних та суспільно-політичних проблем вбачається в тому, що вона реально постає в розшматованому, деформованому вигляді. Окремі її ланки працюють краще, інші гірше, інші — взагалі не спрацьовують.

У механізм реалізації численних програм закладаються занадто абстрактні, нерідко суперечливі практичні заходи, що не дають очікуваних результатів, чи просто протилежних, які не сприймаються людьми, життям, суспільством та відторгаються ними.

У такому випадку політику лихоманить, цілі та програми ситуативно корегуються. Видаються укази та розпорядження, які ставлять під сумнів чи вихолощують суть попередніх або просто перекреслюють їх. Так, наприклад, відбувається з п'яти-, семи-, десяти- і навіть з двадцятирічними програмами економічних та соціальних перетворень, численними указами Президента, Законами Верховної Ради, постановами Кабінету Міністрів що змінюються калейдоскопічно.

Замість детального самокритичного дослідження попередніх етапів політичного дійства та визначення ідеології розвитку, політики, новообрані владні структури, безпосередньо зіткнувшись з її негативними наслідками, як правило, розпочинають розробки «нових» планів та програм розвитку суспільства. Вони знову ж проходять вищенаведений цикл, який закінчується попередніми підсумками. Політика потрапляє в зачароване коло.

Одна із головних причин цього — несформованість та нечіткість ідеології, що врешті призводить до плачевних політичних результатів.

Звідси постає питання про розробку ідеології, яка відповідала б духові часу та об'єктивним умовам сьогочасного українського суспільства.

Якою вона може уявлятися на рубежі ХХ – ХХІ століть, коли людське суспільство набуває якісно нового стану, долаючи традиційну соціальну, економічну, культурну роз'єднаність і стає єдиною та цілісною людськістю?

На нашу думку, можна виділити такі вимоги до формування ідеології:

по-перше, вона не повинна суперечити корінним інтересам та прагненням широких верств людей;

по-друге, надавати загальне ідейне обґрунтування та сприяти розробці широких програм соціального та економічного оздоровлення суспільства; сприяти поєднанню зусиль людей у їх спробах попередити глобальні загрози, що нависли над людством.

по-третє, стимулювати концептуальні підходи до діалогу з іншими ідеологіями, різними суспільними силами, у тому числі професійними та національними. При цьому важливо мати можливість долати їх численні розбіжності, знаходити точки зіткнення і єднання в певних сферах. У застосуванні до українського суспільства надзвичайно важливе ідейне забезпечення діалогу різних політичних сил для досягнення громадянської злагоди і миру;

по-четверте, відповідати основним тенденціям світового розвитку, виконувати конструктивну роль у формуванні сучасної картини світу (природно, зусиллями всіх наук).

Передбачаємо, що не всі можуть погодитися з такою точкою зору. Державна ідеологія, за влучністю висловлення одного з сучасних по-

літологів, — це милиці, які необхідні хворому. Здоровому — милиці не потрібні. Але що ж робити хворому суспільству?

У цій драматичній ситуації неминуче треба вести мову не про зникнення чи скасування ідеології, як цього вимагають деякі політики, а про зміну її форм.

Орієнтація ж на побудову тотально-деідеологічного суспільства, чого теж дехто вимагає, чим би вона не вмотивовувалася, містить у собі дегуманістичний початок. Її можна трактувати як ідеологічний тоталітаризм навиворіт.

Коли сьогодні йде мова про «деідеологізацію» політики, до цього слід ставитись з великою обережністю і розуміти, що вони насправді значать: чи політичний трюк, чи небезпечна наївність, чи зміна ідеологічних парадигм або ж злочинне нехтування народними духовними цінностями. Ідеологія, за словами Макса Вебера, — не фіакр, який можна зупинити в будь-який момент, щоб входити і виходити з нього за власним бажання [1].

Будь-які спроби зруйнувати традиційні соціальні структури «до основи» закінчуються зруйнуванням руйнівників і появою на утворених руїнах мутантів, небезпечних для життя людства. Тут справа насамперед у людині. Людина за своєю природою істота не тільки політична, але й ідеологічна.

Вона дивним чином поєднує намагання до влади в процесі спілкування з іншими людьми (політика), прагне досягнення «чистих» істин про космос, земну кулю — природним і соціальним, про саму себе (наука) та потребу в таких ментальних конструкціях, які слугували б надійним захистом її інтересів, її права на власність та місце в цьому світі (ідеологія).

Заберіть одну із цих потреб — і ви зруйнуєте ту крижку рівновагу, що знаходиться в фундаменті екології особистості, екології людини. Власне кажучи, той соціальний тип, який найбільш повно втілювався в «радянській людині» — якраз і є продукт порушення цього балансу.

Проблема, отже, не в тому, як деідеологізувати суспільство «до основи», як претворити людину в деідеологізовану істоту, а в тому, щоб знайти найкраще співвідношення між закладеними в ній можливостями здійснити їх у відповідному соціумі. Без врахування такої діалектики політика буде кульгати на обидві ноги.

Якщо згадати т. зв. «перебудовний період», то він характеризувався своєрідною зміною полюсів.

Головним досягненням нового політичного мислення стало подолання конфронтаційної логіки та риторики у сфері міжнародних відносин.

Зовнішня політика досягла реальних успіхів завдяки тому, що почала будуватися не на продовженні та посиленні боротьби з капіталізмом, а на необхідності розвивати з ним всебічні зв'язки і разом будувати новий міжнародний порядок.

А ось у внутрішній політиці зруйнування стереотипів єдності «нової історичної спільності» обернулося справжнім розгулом конфрон-

таційної логіки. Вона виростала з тих суперечностей, які прикривалися ширмою ідеологічної риторики.

Нині ж, раніше скуті офіційною пропагандою та репресивними заходами ідеологічні сили знайшли простір для свого волевиявлення. Але це в свою чергу загострило конфлікт між ідеологією та політикою до стану довготривалої кризи.

У таких умовах нагальне завдання політики полягає в тому, щоб знайти способи нейтралізувати та подолати цю конфронтаційну логіку, досягнувши політичними засобами на цій основі компромісів та балансу основних інтересів у суспільстві.

Вирішення цього життєво важливого для українського суспільства завдання упирається (сумно, що це погано усвідомлюється самим суспільством) у відсталість, слабкість, роз'єднаність, консерватизм основ політики — світоглядних, логіко-філософських, філософсько-методологічних, ідеологічних.

Нове мислення ледве-ледве пробивається в філософський світогляд, тим більше в ідеологію.

Повалення марксистсько-ленінської ідеології супроводжувалося, та ще й сьогодні супроводжується, хвилями проти ідеологізації свідомості, науки, різних сфер суспільного життя. Оскільки визволення взагалі від будь-якої ідеології, начебто, неможливе (заклики до деідеологізації теж виявляються на поверхні певної ідеології), то набирають силу ідеології гіршого, емпіричного гатунку, які апелюють до старої філософської бази або спираються на еkleктичні поєднання різних, нерідко полярних, суспільних теорій.

У деяких змінених чи пресінгових, а інколи замаскованих формах продовжує діяти й марксистсько-ленінська ідеологія, хоча, звичайно, масштаби її впливу різко скоротилися.

Із вищенаведеного можна зробити висновок, що політику лихоманить і з цього кінця.

Нечіткість, а точніше велика розпливчастість орієнтирів, настанов та парадигм, шарахання з однієї крайності в іншу — все це характерні риси сучасної політики, обумовлені якістю її наукових основ.

Серйозну заклопотанність викликає те, що логіка мислення як в природничих, так і в суспільних науках продовжує базуватися на старій марксистсько-ленінській теорії протиріч, яка сформувалася в абсолютно інших історичних умовах і з того часу зазнала лише незначних змін. Згідно з цією теорією суперечними виступають найбільш глибокі, сутнісні сторони явища (будь-якого — природнього, соціального).

Їх єдність відносна, а боротьба — абсолютна. Це ядро діалектики, яке виражає джерело та рушійну силу будь-якого розвитку.

Ідеологічні та політичні наслідки цього світогляду, що підкорює собі логіку політичного дійства, істотно пом'якшилися у постсталінський період посиленнями на неантогоністичну природу внутрішньо-формаційних протиріч.

Відразу ж усі надумані заслони зняті, марксистсько-ленінська теорія суперечностей повною мірою виявляє себе глибинною основою конфронтаційної логіки, яка, здається, вже пронизує всі клітини нашого існування в посткомуністичному суспільстві.

В активі прибічників марксистської теорії протиріч, як вони самі вважають, є незаперечний доказ: практика підтверджує, що протиріччя у своїй сутності (за висловом Леніна) є рушійною силою прогресу.

З цим можна було б погодитись. Але виникає питання: якого прогресу? Саме не того, який характеризує суспільство, яке нормально розвивається, а того, що характеризується аномальним розвитком — через революційне насилля, застосовуване з первісною жорстокістю, через огульне зруйнування суспільних структур та зв'язків, випинання якоїсь одної лівії (частіше всього науково-технічної) за рахунок об'єднання та перекручення інших (духовного, морального розвитку).

Про такий аномальний розвиток (через протиріччя) краще

К. Маркса не скажеш: «У наш час, — писав він, — все начебто збагачується своєю протилежністю. Ми бачимо, що машини, які володіють чудесною силою скорочувати та робити плідним людський труд, приносять людям голод та виснаження. Нові до цього джерела багатства, завдяки якимось дивним, незрозумілим чарам перетворюються в джерела злидарства. Перемоги техніки начебто куплені ціною моральної деградації. Здається, що в міру того, як людство підкоряє собі природу, людина стає рабом інших людей, або ж рабом своєї власної підлості. Навіть чисте світло науки не може, певно, сяяти інакше, як тільки на похмурому тлі невігластва. Всі наші відкриття і весь наш прогрес начебто приводять до того, що матеріальні сили наділяються інтелектуальним життям, а людське життя, полишене своєї інтелектуальної сторони, призводиться до ступеню простої матеріальної сили. Цей антагонізм між виробничими силами та суспільними відносинами нашої епохи є осяжний, неминучий та незаперечний факт» [2].

Якщо пом'якшити кілька занадто сильних мазків, то перед нами постає картина розвитку нашого сьогоденного суспільства під егідою конфронтаційної логіки.

Однак для політики і ідеології було б надзвичайно згубно слідувати їй. По суті — це означало б закріплення статусу реакційної ідеології та реакційної політики.

Перехід до нового типу світового розвитку означає, що класичні протилежності перестають бути протилежностями у власному розумінні слова. Головним змістом їхньої дії є вже не боротьба однієї з іншою, а подолання чинників, які викликають розходження, протиріччя, колізії між ними.

Це значить, що руйнується основа багатьох традиційних форм суспільних взаємодій. Нове базове відношення, за своєю структурою, виявляється більш складним. Воно не тільки заперечує старе конфліктне відношення, але й включає його в себе як свого компонента.

Це значить, що взаєморозвиток, взаємна доповнюваність колишніх протилежностей завжди здійснюється шляхом подолання або нейтра-

лізації, блокування суперечної тенденції, яка презентує собою залишки колишнього (класового) протистояння, його динаміку.

На основі цього нового принципу розвитку починають перебудовуватися світогляд, ідеологія, політика.

Підтримка провідної тенденції світового прогресу вимагає особливої уваги до проблеми нейтралізації та розв'язання протиріч як основи досягнення компромісів, консенсусу та інших форм погодження інтересів вищої мети політики.

Проте теорія цього процесу ні на загальнофілософському рівні, ні на рівні філософії політики досі не розроблена. Існують різноманітні форми і стадії вирішення протиріч, але вони не систематизовані та, переважно, і не описані науково.

Одна із перспективних форм розв'язання протиріч — перетворення його у відношення додатковості. У цьому випадку протилежні сторони, інтереси втрачають якість взаємної нетерпимості та протистояння одне одному завдяки їх вмілому розведенню. Додатковий підхід свідчить, що дійсність багатомірна, багата різноманітними можливостями, так що кожна сторона може вибрати та реалізувати власний варіант розвитку, не торкаючись інтересів іншої.

Однак, тут слід підкреслити, що перехід на ці позиції, засвоєння нових принципів взаємовідносин передбачає серйозні зміни у світоглядному та філософському концептуальному базисі політики й ідеології, перехід до нових конструкцій світу. На цьому шляху можливе формування нових ідеологій, що відрізнялися б більшою терпимістю, широтою та рухливістю висхідних принципів.

У здоровому суспільному організмі політика та ідеологія, нарівні з мораллю, представляють єдиний нерозривний вузол його духовного буття. Там, де цей «вузол» не спрацьовує, розколюється на окремі складові, там суспільство хворе, там настають його сутінки, розпочинається його перехід у стадію стагнації, а потім — занепаду.

Література

1. Вебер М., Избр. произв. — М.: 1990. — С. 695
2. Маркс К., Энгельс Ф. Твори, Т. 20. — К., — 1986. — С. 185

Л. А. Ануфриев

ВЗАИМОСВЯЗЬ ПОЛИТИКИ И ИДЕОЛОГИИ: РОЛЬ В ИНТЕГРАЦИИ ОБЩЕСТВА

Резюме

В статье раскрывается проблема общего и особенного в политике и идеологии. Подчеркивается прагматизм этой взаимосвязи. Главный вывод: политика является уникальным сосредоточием и синтезом самых разнообразных типов и форм общественной деятельности.

Идеология же является интеллектуальным орудием оправдания существования социального порядка или его изменения.

Ключевые слова: политика, идеология, программы, идеологический тоталитаризм, деидеологизация, новое политическое мышления, политические конфликты, мировоззрение, научные основы политики, преемственность, борьба противоположностей.

L. O. Anufriev

THE INTERCONNECTION OF POLITICS AND IDEOLOGY

Summary

In this article the problem of common and peculiar is revealed. The pragmatism of this interaction is stressed. The main conclusion is unique concentration and synthesis of different types and forms of societal activities.

Ideology is the intellectual instrument to justify the existence of any social order or its change.

Key words: politics, ideology, ideological totalitarianism, de-ideologisation.